

BERGAMA ÇUKUR HAN

Bozkurt ERSOY¹

Özet

Bergama'nın, Osmanlı Döneminin Beylikten İmparatorluğa geçiş yıllarında özellikle 15. ve 16.yüzyıllarda yoğun bir imar faaliyetine sahne olduğu, gerek günümüze gelebilen, gerekse belgelerden tespit edilen cami, medrese, bedesten, han, hamam, sebil, çeşme gibi yapılardan belli olmaktadır. Bu dönemdeki vergi mükelleflerinin sayısı ve buna bağlı nüfus artışı ile yoğunluk kazanan ticaret hayatına bağlı olarak Bergama'da inşa edilen ve bir anlamda kamusal alan işlevi de gören ticaret yapılarından biri de Çukur Han'dır. Yapının örtü sistemleri, revakı gibi önemli mimari unsurlarından çoğunun günümüze gelememiş olmasına karşın kalan izler yine de sağlıklı bir restitüsyon yapmaya yeterlidir. Bu çalışma Çukur Han'ın bugünkü durumunu tespit ve bu tespit üzerine kurulan restitüsyon önerisi amacını gütmektedir.

Anahtar kelimeler: Bergama, Çukur Han, Şehir-içi hanları.

Abstract

Çukur Han in Pergamum

Pergamum, especially the 15 years of the transition Principality to Empire, the Ottoman Period was the scene of intense activity in the development and 16.yüzyıllarda, have survived until today, as well as the documents identified mosques, madrasas, bazaars, caravanserais, baths, public fountain, the fountain is certain structures, such as. This period, the number of taxpayers and hence population growth and density, depending on the winning commercial life and in a way which is constructed in the public space, which functions as one of the commercial buildings in the pit Han. Structure of the cover systems, such as the architectural elements of portico gelememiş Although today most of the remaining tracks still healthy enough to make restitution. This study identified the current situation and identify Pit Khan founded on the proposal aims to restitution

Key words: Pergamum, Çukur Han, City han

¹ Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Bornova-İzmir-Türkiye

Bergama Çukur Han

1300 yılında Menteşeoğulları ile başlayan Bergama'daki Türk Dönemi 1306 yılında Karası Beyliğ ile devam etmiş; 1345 yılında ise Orhan Bey tarafından Osmanlı Beyliği sınırları içine katılmıştır. Yıldırım Beyazıt döneminde Moğol istilasına uğrayan Bergama'nın tekrar Osmanlı hakimiyetine girmesi 1425 yılında II.Murad Döneminde olmuştur. Bu tarihten 18.yüzyıl başlarından itibaren ayanlık dönemi² de dahil 20.yüzyıl başlarına kadar cami, medrese, bedesten, han, hamam, sebil, çeşme olmak üzere böyle bir yerleşim için hiç de azımsanmayacak sayıda yapı inşa edilmiştir³.

Bunların içerisinde yer alan ve günümüze tamamı ayakta gelebilen Çukur Han ve Taş Han⁴ ile çok az bir bölümü ayakta kalan Katır(Ömer Bey) Hanı⁵ olmak üzere 3 han ve bir bedesten ile günümüze gelemeyen ancak kaynaklardan tespit edilebilen 3 hanın⁶ varlığının bilinmesi Bergama'daki ticari faaliyetlerin yoğunluğunu da gösterir niteliktedir.

Bergama'nın 1550-1600 yıllarında 2444 vergi mükellefine ve buna bağlı olarak yaklaşık 8000 nüfuslu bir yerleşim olması da kayda değer bir bilgidir⁷. Yerleşimin önemli ve yoğun bir ticaret hayatına sahip olmasını hiç kuşkusuz Bursa ve İzmir ile süregelen ticari bağlantısına yormak yanlış olmaz. İ.Ö. 129 yılına kadar uzanan Ephesos'u Smyrna üzerinden Pergamon'a bağlayan bir yolun varlığı ve 1402 yılında Timur istilası sonrası Osmanlı'nın toparlanma döneminde Çelebi Mehmed'in Bergama'dan İzmir üzerine yürürken aynı yolu kullandığının bilinmesi⁸, seyyahların

² Ayanlık kurumu ile ilgili olarak bkz. M. Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, 29-40.ss.; Y.Nagata, *Tarihte Ayânlar,Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997.

³ Bergama'da yer alan Türk-İslam eserleri için bkz. M.von Berchem, *Die Muslimischen Inschriften von Pergamon*, Berlin 1912; O.Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri*, İstanbul 1956 ve *Bergama'da Karaosman Oğulları*, İzmir 1957; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, 630-805 (1330-1402)*, Cilt: I, İstanbul 1966, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, 806-855(1403-1451)*, cilt:II, İstanbul 1972 ve Yüksel, İ.A., *Osmanlı Mimarisinde II.Bâyezid Yavuz Selim Devri (86-926/1481-1520)*, V, İstanbul 1983, 60-64.ss.; B. Ersoy, *Bergama Camii ve Mescitleri*, Ankara 1989; "Bergama'da Parmaklı ve Lonca Mescitleri", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, II, İzmir 1983, 38-49.ss.; "Bergama Ulu Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, IV, İzmir 1988, 57-66.ss.; "Bergama'da Kurşunlu ve Şadırvanlı Camileri", *Vakıflar Dergisi*, XX, Ankara 1988, 95-104.ss.; İ.Kuyulu, *Kara Osman-oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992

⁴ Yapıyla ilgili bilgi ve planı için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, 806-855(1403-1451)*, cilt:II, İstanbul 1972,270-273.ss.; A. Baş, *Beylikler Dönemi Hanları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış doktora tezi), Konya 1989, 126-128.ss.

⁵ Katır(Ömer Bey) Hanı için bkz. İ.Kuyulu, *Kara Osman-oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992, 79-81.ss.

⁶ Bkz. İ.Kuyulu, *Kara Osman-oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992, 160,161,172.s.

⁷ S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, 2.baskı, İstanbul 1944, Tablo 1.

⁸ E. Doğer, *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen (ya da Tarhaniyat) Tarihi*, İzmir 1998, 337-338.ss.

gezi güzergahı üzerinde olması⁹ Bergama'nın önemli bir menzil olduğunun¹⁰ göstergesidir. Bu önemin diğer bir göstergesi de, yerleşimin bir mimar kadrosuna sahip olmasıdır. Bu durum, özellikle, 1627 yılından başlayarak 1688-1810 tarihli belgelerde saptanmıştır¹¹. Bu mimarlık kadrosu ise “mimârlık-ı neccârân der Medine-i Bergama ve nevahisi” şeklinde tanımlanmıştır¹².

Fot.1-Çukur Han, avlu batı kanadı

Bergama'nın genel tarihçesi içinde inşa edilen yapılar göz önüne alındığında imar faaliyetlerinin daha çok 15. ve 16.yüzyılları içine alan Osmanlı'nın yükselme devrinde ve 19.yüzyıl içinde Kara Osmanoğulları'nın ayanlık dönemlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. 15. ve 16. yüzyıllardaki nüfus artışına paralel gelişen ticaretin yoğunluğu ile ticaret hayatının ivme kazanmıştır. Alım/satım/depolama ile güvenlik ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilen yapılardan biri olan Çukur Hanın, kuzey cephesi Şeftali sokak, güney cephesi ise Saraçlar sokağına bakmaktadır. Yapı, bugünkü durumuyla tek

⁹ Örneğin İbn Battûta 1333 yılında İzmir'den Bursa'ya geçerken İzmir-Manisa-Bergama-Balıkesir-Bursa güzergahıyla seyahat etmiştir. Bkz. *İbn Battûta Seyehatnamesi*, 1.cilt, Çev. A.S.Aykut, İstanbul 2000, 426-428.ss.

¹⁰ İzmir'i kuzeye bağlayan menzil yolları ile ilgili olarak Bkz. C.Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1967 eki harita; E.Doğar, *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen (ya da Tarhaniyat) Tarihi*, İzmir 1998, ek harita.

¹¹ C.Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Der. Salih Özbaran, İzmir 1984, 13.s. ve 64.dipnot.

¹² Cevdet-Belediye, nu.3908 den naklen C.Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Der. Salih Özbaran, İzmir 1984, 17.s. ve 90.dipnot.

Bergama ukur Han

avlılu, iki katlı ve her iki katı da revaklı bir Şehir-içi hanı görünümündedir (Fot.1). Günümüze gelene kadar kimi mekan ve revak tonozları yıkılmıŐ ve ahşap malzemeyle sonradan tadilat geçirmiŐ; avlu içi de dahil olmak üzere mekanların bir bölümü duvarlarla bölünmüŐtür (Fot.2). İlk inşasında iki giriş bulunurken bugün giriş sayısı tr.¹³

Fot.2- ukur Han, avlu batı ve doğu kanadı

Batı cephesi alt kat seviyesi tamamen yapılarla kuŐatılmıŐtır. Şeftali sokağa bakan kuzey cephenin bugün alt kat seviyesinde görülen kapı ve pencerelerin tamamı sonradan açılmıŐtır (Fot.3). Buna cephenin kuzeybatı ucundaki sonradan açılan giriş de dahildir. Aynı cephenin ikinci kat seviyesinde yer alan pencereler ise tuğladan sivri hafifletme kemerlerine sahip düz atkılı açıklıklar Őeklinindedir.

Aynı durum doğu cephe için de geçerlidir. Burada da st seviyedeki pencereler aynı mimari karakteri yansıtarken, alt seviyedeki pencereler sonradan açılmıŐtır. Bu cephenin ortasında yer alan yuvarlak kemerli açıklıktan beşik tonozlu bir koridorla avluya geçiş sağlanmıştır. Cephenin kuzeydoğu ucunda yer alan ve doğuya doğru uzanan dikdörtgen planlı mekan ise hanın ahır bölümü olmalıdır. Bir bölümü toprak ve moloz dolgu altında kalan mekanın üstü zengi hattı zemin seviyesinde beşik tonozla örtülü olduğu ve bu tonozun alttan kemerlerle takviye edildiği görülmektedir.

¹³ Hanın blntlere uğrama nedenin varislerin kendi aralarında yapıyı paylaŐmıŐ olmaları Şeklinde bir bilgi de mevcuttur. Bkz. N. Altınışık, *Bergama'da Eski Türk Yapıları*, İzmir (tarihsiz), 40.s.

Fot.3- Çukur Han, kuzey dış cephe

Ahırın kuzey cephesinin açıldığı alan, kuzeyden ve doğudan yapılarla çevrili olduğundan bir avlu niteliğindedir ve bu avluya Şeftali sokaktan bir giriş sağlanmıştır. Yapının daha önce yayınlanan planlarında sadece bu ahırın işlendiği görülmektedir. Ancak, bugünkü durumuna bakıldığında burada hana ait ikinci bir avlunun olabileceği izlenimini de edinmek olanaklıdır. Şehir-içi hanlarında iki avlulu olup ikinci avlu kanatlarının da ahır olarak tasarlandığı han örnekleri mevcuttur¹⁴. Bu nedenle, Çukur Han'ın da ilk inşa edildiği dönemde iki avlulu olabileceği göz ardı edilmemelidir. Planın net olarak ortaya konabilmesi ancak burada yapılması gereken kazı ile olanaklıdır.

Hanın ahır bölümü ile birlikte Saraçlar sokağına bakan güney cephesi alt kat seviyesinde dışa açılan dükkan mekanlarından oluşur. Birer eyvan şeklinde sokağa açılan bu mekanların tamamı batı uçtaki üç mekan dışında beşik tonozlarla örtülmüştür. Batı uçtaki söz konusu üç mekan ile bu mekanların üstünde yer alan hanın ikinci kat cephesinin bir değişime uğradığı pencere açıklıkları ile duvar örgüsünden anlaşılmaktadır.

Hanın alt kat cephesini oluşturan bu mekanların bir devamı şeklinde doğuya doğru devam eden bir sıra dükkan bulunmaktadır. Güney cepheleri adı geçen sokağa

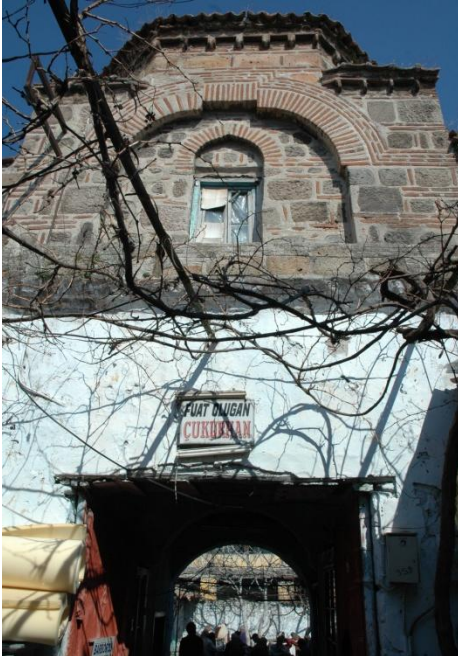
¹⁴ İki avlulu olup ahır bölümü ikinci avlu kanatlarında yer alan hanlara örnek olarak: Ankara Hasan Paşa Hanı(Sulu Han)(16.yy. ilk çeyreği)(plan ve bilgi için bkz. B.Ersoy, “Ankara Hasan Paşa Hanı (Sulu Han)”, Ankara Dergisi, 1(3), 1992, 39-52.ss.), Edirne Rüstem Paşa Hanı(1561)(Plan için bkz.E.Çakırlar, “Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı”, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 1(1), Ankara 1974, 129-144.ss.).

Bergama ukur Han

birer eyvanla açılan bu mekanların sayısını Osman Bayatlı 1956 senesinde 13 olarak vermiř¹⁵; ancak bu mekanlardan günümüze 10 tanesi gelebilmiştir. Aynı dükkanlar güneylerinde yer alan ve doğu batı doğrultusunda uzanan beşik tonozla örtülü ukur Han'ın ahır bölümüyle sırt sırta ve organik bütünlük içinde inşa edilmiştir. Diğer bir deyişle ukur Han'ın ahır güney duvarı aynı zamanda arasta dükkanlarının eyvan gerisinde yer alan kuzey duvarını oluşturmaktadır.

Aıldıkları sokak adına bakarak da bunların Saraçlar arastasının bir kanadını oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. O.Bayatlı yayınladığı ukur Han planında günümüze gelebilen bu kanatla bu kanadın simetriği olan arastanın diğer kanadını da vermiřtir¹⁶.

Cephenin düzgün kesme taş tuğla almaşık örgüsü ile giriş açıklığı üstünde kalan cephedeki tuğladan Bursa kemerli sathi niş içindeki sivri tuğla kemer alınlıklı düz atkılı pencere açıklığı, kompozisyon olarak bir ss unsuru olarak da görülebilir (Fot.4,5). Bu süslemenin, gerisindeki dıştan sahte kasnaklı bir kubbe ile örtülü mekanın da önemini vurguluyor olması mümkündür(Fot.6).

Fot.4-ukur Han, güney cephe, giriş

Fot.5- ukur Han, güney kanatta yer alan baş odanın dış cephesinden ayrıntı

¹⁵ O.Bayatlı; *Bergama Tarihinde Türk İşlam Eserleri*, İstanbul 1956, s.30

¹⁶ Plan için bkz. O. Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk İşlam Eserleri*, İstanbul 1956, 28-30.ss.

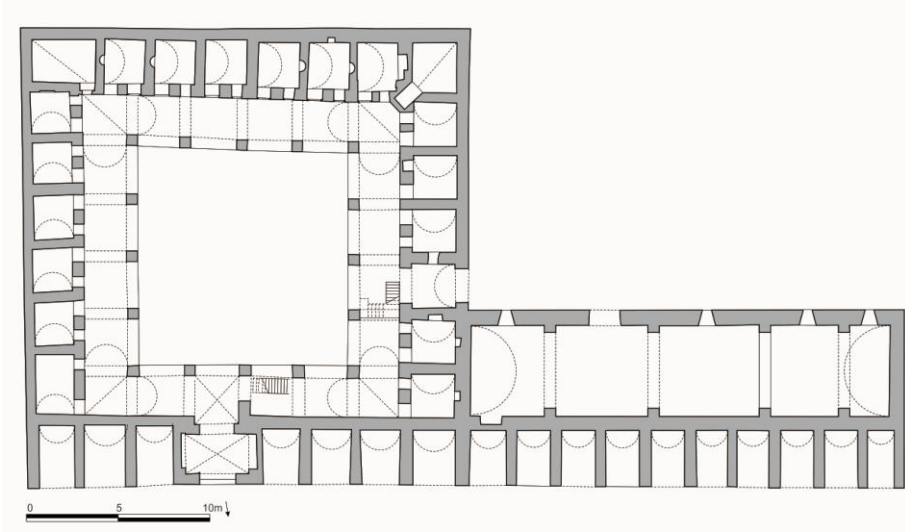
Fot.6- Çukur Han, baş oda örtüsünün dıştan görünümü

Fot.7- Çukur Han, giriş koridoru çapraz tonoz izleri

Aynı bölümün altında yer alan düz atkılı giriş açıklığının yuvarlak ya da basık kemerli olup olamayacağı ancak burada yapılacak olan sıva raspasından sonra saptanabilir. Giriş açıklığından revak altına ulaşımı sağlayan geçitin bugün düz ahşap tavanlı olmasına karşın orijinalinde çapraz tonozla örtülü olduğu köşelerindeki günümüze gelebilen izlerden anlaşılmaktadır (Fot.7). Geçitin batı ve doğu yanlarında, çoğu şehir-içi hanında da rastlayabileceğimiz, eyvan şeklinde beşik tonozlu, fazla derin olmayan birer mekan yer almaktadır.

Bergama Çukur Han

Plan.1- Çukur Han, zemin kat restitüsyon planı

Fot.8- Çukur Han, avlu güney kanadı

açıldığı revakın doğu yanında olduğu düşünülmelidir¹⁷. Merdivenin kesin konumu eklerin kaldırılması ve sıva raspası ile anlaşılabilir. Revakların beşik tonozlu olduğu ve

Bugün avlu kanatları yıkılma ve sonradan yapılmış eklerle oldukça fazla değişime uğramıştır (Fot.8-9). Günümüze gelen izlerden alt kat seviyesinde, batı, kuzey ve doğu revakların gerisinde mekanlar yer alırken güney kanatta revak gerisinde mekan yoktur (Plan.1). Kanatta bugün görülen ahşap merdiven (Fot.10) sonradan yapılmış olup, orijinal merdivenin, yükselme mesafesi göz önüne alındığında avluya çıkışı sağlayan geçitin

¹⁷ Şehir içi hanlarında ikinci kata çıkışı sağlayan merdivenlerin konumlandırılmasında çeşitli uygulamalar görülmektedir. Bunlardan en benimsenen uygulama merdivenin revak içinde yer almasıdır. Merdiven avlu içinde revak cephesine bitişik ya da bağımsız olabildiği gibi giriş açıklığını avluya bağlayan koridorun yan kanadında da olabilmektedir. Giriş koridoru önüne rastlayan iki revak ayağının kalın tutularak avlu cephesi içine birer kapı açılması suretiyle yerleştirilen merdivenler ise Diyarbakır Deliller Hanı(1527) ve Sivas Behram Paşa Hanı(1576) gibi çok az örnekte uygulanmıştır.

Fot.9- Çukur Han, avlu batı kanadı

Fot.10-Çukur Han, ikinci kata çıkışın sağlandığı ahşap merdiven

Bergama Çukur Han

Fot.11-Çukur Han, birinci kat batı revakına açılan mekânlar

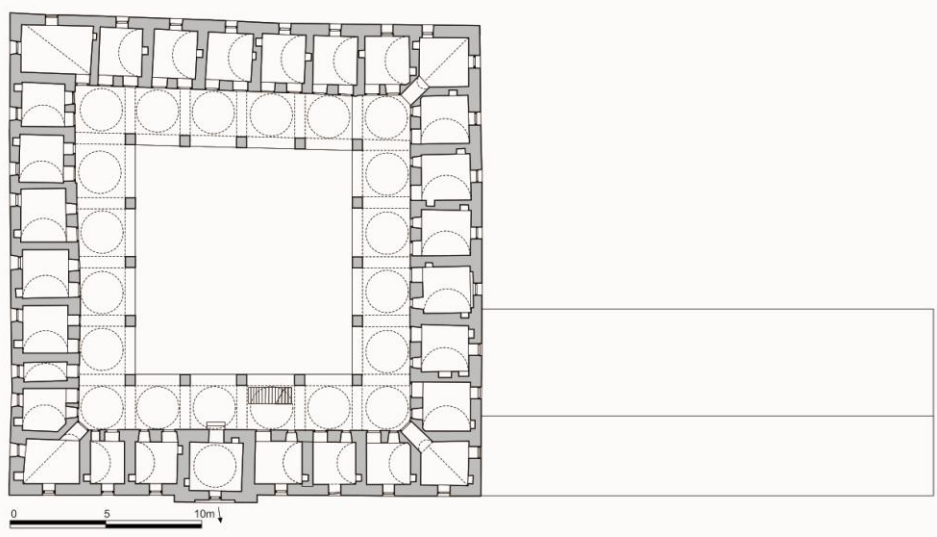
Fot.12-Çukur Han, birinci kat batı revakı, beşik tonoz izleri.

boyunca uzanan tek bir tonozun inşa edildiğini; daha sonra perde duvarlar örülerek mekânların oluşturulduğunu açıkça ortaya koymaktadır¹⁸.

kare ayaklar arasına atılan tuğladan sivri kemerlerle taşındığı (Fot.11); tuğladan sivri kemer alınlıklı birer kapı ve pencere ile revaka açılan mekânların (Fot.12) ise bugün için çoğunun ahşap kirişli düz tavanlı, özellikle kuzey kanattaki mekânların ise avluya paralel uzanan beşik tonozla sahip oldukları izlerden tespit edilebilmektedir. Bu durum yapının ilk inşasında kanatlarda yer alan mekânların örtüsünün revaka paralel beşik tonoz; köşe odaların ise çeyrek manastır tonozlu olduğunu kanıtlar. Mekânları birbirinden ayıran duvarların cephe duvarlarından kimi yerde daha ince olması ve dilatasyon çizgilerinin belirginliği bu duvarların perde duvar şeklinde inşa edildiğini göstermektedir. Gerek bu perde duvarlar, gerekse mekân beşik tonozlarının avluya paralel uzanması ve köşe odaların örtüsünde çeyrek manastır tonozu görülmesi üst katın her kanadında revak ve dış cephe duvarlarına oturan ve kanat

¹⁸ Bu tip uygulamaya örnek olarak Ankara Çengel Han(1522-23)(Bkz. G. Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara 1971, 137-139.ss. ve plan 70 a,b; B. Ersoy, "Ankara Çengel Han", *Kültür ve Sanat*, 3(11), 1991, 56-59.ss.) Menemen Taş Han(16.yy.) ile Menemen Taş Han (16.yy. ilk yarısı) (Bkz. G. Güreşsever (Cantay), *Anadolu'da Osmanlı Kervansaraylarının Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1975, 291-292.ss.; M. Vehbi Tüzüner, *İzmir İli Dahilindeki Türk Devri Ticaret Yapıları*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, İzmir 1993, 61-74.ss., şek.23-24)verilebilir.

İkinci katta revaka tuğladan sivri kemer alınlıklı birer kapı ve pencere ile açılan mekânların ayrıca dış cepheye de açılan birer pencereleri mevcuttur. Kimi mekânların içinde nişlerin görülebilmesine karşın bazı niş içlerinin doldurulduğu izlenmektedir (Fot.13). Hatta, bazı doldurulmuş nişlerin yaşmaklı olması bunların bir bölümünün ocak olduğuna işaret eder. Yapıya yukarıdan bakıldığında, bugün kırma çatı üstünde görülen bir baca, mekânlarda nişlerin yanı sıra ocak da olduğunu göstermektedir. Niş ve ocakların ancak sıva raspası, dolguların boşaltılması ve çatının açılması ile kesin olarak saptanması mümkündür. Bugün görülen nişlerin konumlandırılmaları da belli bir düzen göstermediğinden bu tip mimari unsurların restitüsyon çizimine işlenmesi bugün için tam olarak gerçekleştirilememektedir. Mekânların örtüsü alt kat mekânlarıyla aynı tarzda olup; kanat boyunca uzanan tek bir beşik tonozun daha sonra perde duvarlarla bölünerek mekânlar elde edilmesi şeklindedir. Bu nedenle köşe odalarda oluşan çeyrek manastır tonozu şeklindeki görüntü alt kat köşe odaları örtüsüne nazaran daha belirgin olarak günümüze gelmiştir (Plan 2). Üst kat mekânları içinde tek istisna güney kanat ortasında giriş açıklığı üzerine rastlayan ve dıştan da daha önce söylediğimiz gibi tuğla süslemelerle vurgulanmaya çalışılmış olan kubbeli mekândır (Fot.14).

Plan 2- Çukur han, üst kat restitüsyon planı.

Girişi de revak seviyesinden biraz daha yüksek tutulmuş bu mekânın (Fot.15), diğer mekânlara nazaran farklı bir işlevi olduğu da açıktır. Mekân içinde pencere, niş ve kapı gibi açıklıkların dışbükey profilli bir şeritle sınırlandırılmış olması, pencere alınlığında kabartma bitkisel süsleme bulunması inşa döneminden olmasa da bu görüşü destekler niteliktedir. Güneydoğu duvarında yapılacak olan raspa ve temizlik çalışması burada bir

Bergama ukur Han

mihrabı ortaya çıkarttığı takdirde mekânın bir mescit olduğu anlaşılabılır. Böyle bir ize rastlanmadığı takdirde ise buraya baş oda demekle yetinmek gerekir.

Fot.13- ukur Han, ikinci kat mekânında örülerek kapatılmış pencere açıklığı

Fot.14- ukur Han, baş oda, kubbe geçişini sağlayan pandantif

Mekânların kimi pencere ve kapıları tadilatlarla orijinal durumlarını yitirmifşe de, kapıların tuğladan sivri kemerli; pencerelerin ise tuğladan sivri hafifletme kemerine sahip düz atkılı açıklıklar şeklinde oldukları görülmektedir.

Alt katın beşik tonozlu revakına karşın üst kat revakı kubbelidir. Ayaklar arasına ve ayaklardan mekân cephe duvarlarına atılan tuğladan sivri kemerlerle oluşturulan her kare birimin üstü pandantif geçişli kubbe ile örtülü olduğu günümüze gelen izlerden kesin olarak anlaşılmaktadır (Fot.16). Gerek tonozların gerekse kubbelerin tuğla ile inşa edildiği dökülen sıvalardan görülebilmektedir.

Yapının kitabesi yoktur. Ancak “Vakf-ı merhum Mevlâna Câfer Çelebi ibn-i Tâci Beg” şeklinde geçen Cafer Çelebi’nin¹⁹ 1512 tarihli vakfında, Bergama’da yıllık geliri 13.084 akçe olan altta ve üstte odaları, ahır ve bir çok dükkanı bulunan bir kervansaray olduğu bilgisi yer almaktadır²⁰. Bahsi geçen han için verilen iki katlı, ahıra sahip ve çok dükkanı bulunması şeklindeki bu bilgi konumuz olan Çukur Han’ın mimari tasarımına tamamen uymaktadır. Bugüne kadar Bergama ile ilgili yapılan çalışmalarda gerek günümüze gelebilen, gerekse saptandığı kadarıyla yıkılarak ortadan kalkmış hanlar arasında bu tanıma uyan başka bir han yoktur. Ayrıca, Saraçlar Sokağına bakan cephesi, özellikle de giriş açıklığının üst bölümündeki tuğladan Bursa kemerli tasarım ve cephedeki taş tuğla almaşıklığı vakfiye tarihine uyar niteliktedir. Tarihlendirmeye yardımcı olabilecek diğer bir unsur da üst kat revakının kubbeli olmasıdır. Bu tip yapılar 15.ve 16.yüzyıla tarihlenmektedir²¹. Yapı gerek vakıf kaydı gerekse mimari unsurlar göze alındığında 16.yüzyıl başında inşa edilmiş olmalıdır Burada .Sarajevo’daki 1740 tarihli Hüsrev Bey arastası ve Taşlı Han’ın oluşturduğu arasta-han bileşimi şeklinde ortaya konan plan kurgusunun da konumuz Çukur Han’a çok benzediğini vurgulamakta yarar vardır²².

¹⁹ Cafer Çelebi ile ilgili bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2.clt, İstanbul 1996, 379.s.

²⁰ Yüksel, İ.A., *Osmanlı Mimarisinde II.Bâyezid Yavuz Selim Devri (86-926/1481-1520)*, V, İstanbul 1983, 64, 132, 223.s.

²¹ Şhiriçi hanlarından alt kat beşik tonoz, üst kat kubbe olanlara Bursa İpek Hanı(1419-1421, Edirne Rüstem Paşa Hanı(1560-1561); alt kat çapraz tonoz, üst kat kubbe olana ise İstanbul Kürkçü Hanı örnek olarak verilebilir.Bkz. B.Ersoy, “Osmanlı Şehir-içi Hanları, Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, 75-97.ss.

²² M. Cezar, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, İstanbul, 1983, 150.s.

Bergama ukur Han

Fot.15- ukur Han, ikinci kat güney kanat revakı

Fot. 16- ukur Han, ikinci kat revakı kubbe izleri

KAYNAKÇA

- ALTINIŞIK, N., *Bergama'da Eski Türk Yapıları*, İzmir (tarihsiz).
- AYVERDİ, E.H., *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, 630-805 (1330-1402)*, Cilt: I, İstanbul 1966.
- AYVERDİ, E.H., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1451)*, cilt:II, İstanbul 1972.
- BAŞ, A., *Beylikler Dönemi Hanları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış doktora tezi), Konya 1989.
- BAYATLI, O., *Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri*, İstanbul 1956.
- BAYATLI, O., *Bergama'da Karaosman Oğulları*, İzmir 1957.
- CEZAR, M., *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, İstanbul, 1983
- ÇADIRCI, M., *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.
- ÇAKIRLAR, E., "Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1(1), Ankara 1974, 129-144.ss.
- DOĞER, E., *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen (ya da Tarhaniyat) Tarihi*, İzmir 1998.
- ERSOY, B., "Bergama'da Parmaklı ve Lonca Mescitleri", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, II, İzmir 1983, 38-49.ss.
- ERSOY, B., "Bergama Ulu Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, IV, İzmir 1988, 57-66.ss.
- ERSOY, B.Ersoy, "Bergama'da Kurşunlu ve Şadırvanlı Camileri", *Vakıflar Dergisi*, XX, Ankara 1988, 95-104.ss.
- ERSOY, B., *Bergama Camii ve Mescitleri*, Ankara 1989.
- ERSOY, B., "Ankara Çengel Han", *Kültür ve Sanat*, 3(11), 1991, 56-59.ss.
- ERSOY, B., "Ankara Hasan Paşa Hanı (Sulu Han)", *Ankara Dergisi*, 1(3), 1992, 39-52.ss.
- ERSOY, B., "Osmanlı Şehir-içi Hanları, Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, VII, İzmir 1994, 75-97.ss.
- FAROQİ, S., *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, 2.baskı, İstanbul 1944.
- GÜREŞSEVER (CANTAY), G., *Anadolu'da Osmanlı Kervansaraylarının Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1975.
- İbn Battûta Seyehatnamesi*, 1.cilt, Çev. A.S.Aykut, İstanbul 2000, 426-428.ss.

Bergama ukur Han

- KUYULU, İ., *Kara Osman-oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992.
- NAGATA, Y., *Tarihte yânlar, Karaosmanoğulları zerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997.
- ORHONLU, C., *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1967.
- ORHONLU, C., *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım zerine Araştırmalar*, Der. Salih Özbaran, İzmir 1984.
- ÖNEY, G., *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara 1971, 137-139.ss.
- TÜZÜNER, M. V., *İzmir İli Dahilindeki Türk Devri Ticaret Yapıları*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, İzmir 1993.
- VON BERCHEM, M., *Die Muslimischen Inschriften von Pergamon*, Berlin 1912.
- YÜKSEL, İ.A., *Osmanlı Mimarisinde II.Bâyezid Yavuz Selim Devri (86-926/1481-1520)*, V, İstanbul 1983.